

GYVENIMAS PRŪSŲ LIETUVOJE APIE 1770 M., KAIP JĮ VAIZDAVO KRISTIJonas DONELAITIS

I. LIETUVIŠKUMO LIKIMAS

Rodis, žmonijai dar niekuomet neteko tai patirti, dėl ko ji dabar vaitoja. Visame pasaulyje, o ypač Europoje sukilusios audros grėisė sutriuškinti visa, ką žmonės yra sukūrę, o taikė vyriausiai į pačią žmoniją, į jos tautas. Labai skaudžiai tai apsiereiškė tuose kraštuose, kurių galios stojosi į karą. Bet, rodos, lyg daug daugiau nukentė tos mažos tautos, kurios visai nelinko dalyvauti kariavime.

Todėl ir klausiasi ne tik lietuvis, bet ir kitos tautos žmogus, kodėl kaip tik jį pataikė toks skaudus likimas. Tačiau jis negalvoja taip klausdamas tik vien apie save, bet dar labiau apie savo tautą ir savo Tėvynę. Ir atsižvelgia į vyksmus ir aplinkybes paskutinės ir senesnės praeities. Visuomet lietuvių tautai reikėjo daug pakęsti. O kad lietuvis niekad nebuvo išstremiamas kaip šiais laikais iš gimtinės savo šalies, jis tačiau vis buvo labai spaudžiamas, slegiamas, pavergiamas.

Bet reikėtų numanyti, kad visa tai turi ypatingą prasmę. Kas žmogų palaiko, yra Kūrybos vyksmo reiškinys. Skaudžiais laikais žmonės veikia subunda tam, kas yra esmiškasis žmoniškumas, kaip reikėtų išmintingiau, doriau pasielgti.

Subunda net visa tauta. Ir pradeda apie tai mąstyti, kas ji yra žmonijoje, ką ji čia reiškia. Reikėtų suprasti, kad kiekviena tauta yra pasaulio Kūrėjo kūrinys, kuriam jo užduota ypatinga pareiga. Žmonės, santykiuodami vieni su kitais, sąmoningėja, įgyja aiškesnį žvilgį į gyvenimą.

Karo laikais tūlos tautos buvo užplūstos kitų tautų karių ir susipažino su jų ypatumais. Bet dabar, turint viešėti ir gyventi su kitų tautų žmonėmis, juose dar visa kas kitaip patiriama. Bet atkilusieji žmonės pasidaro žinomi ir kitiems. Taip ir lietuviškumas pasidarė geriau žinomas labai plačiai.

Amžių viduje, ypačiai jo pabaigoje po Vytauto Didžiojo, lietuviškumas pasiskelbė kaip labai reikšminga žmonių valdymo galia. Bet pamažu ji buvo lenkų galios, o po Lenkijos padalinimo rusų galios visiškai sušliurpta. Tada lietuviškumas ir vis daugiau dingo iš žmonijos žinojimo. Tiesa, tautinis jo ypatumas vis tebuvo maža pažįstamas, bet dabar jis likosi beveik visai tik namų, tik šeimos dalyku.

Prūsų Lietuvoje jis galėjo dar ilgai paprastu būdu apsiereikšti ir laikyties. Vokiečių valdžia leido lietuviams gyventi atskiruose savo kaimuose. Bet kai atkilo zalcburgiečiai, prancūzai ir kiti, jie veikia apsigyveno jų tarpe. Iš to pasidarė visokie santykiai, ir lietuviškumas pradėjo nykti.

Bet kaip tik tai sužadino lietuviuose numanymą to, ką lietuviškumas jiems reiškia. Kilo tam skatinimai, kaip tai dažnai nusiduoda, iš vieno žmogaus. Ir svarbus tam pasidarė parašytas žodis. Pirmieji raštai lietuvių kalba pasirodė 1547 m. Jie buvo skirti tikiškimams klausimams. Tautiškumas tesiskelbė kalbamu žodžiu.

II. PIRMASIS ŽYMUS LIETUVIŠKUMO PASISKELBIMAS RAŠTU

Lietuvių tauta kartais vadinta dainių tauta. O tai yra tiesiog geras jos vertinimas. Vokiečiai dažnai skelbia, kad čia, kur dainuojama, galima linksmai viešėti. Nelabi žmonės neturį dainų. Bet lietuviai visados visa ką ir pasipasakodavo. Kartodavo, ką jiems tėvai iš protėvių pranešdavo. Ir stebėties tenka, kokie gilūs regėšiai tuo apsiereiškia. Bet nei dainos, nei pasakos ir padavimai nebuvo raštu užbrėžti. Žmonių atmintis jas nešė nuo kartos į naująją kartą.

O tada buvo kaip tik dvasininkas, lietuvis, kurs prasimanė lietuvių gyvenimą lietuvių ypatumus, vadinas, lietuviškumą raštu atvaizduoti, kaip jis metų laikais pasireiškia. Tuo jis ir paveikė lietuviško žmogaus esmę. Skatino ją susimąstyti ir stipriau atsistoti žmonių gyvenime.

Šis dvasininkas buvo Kristijonas Donelaitis, kurs savo laikais, kaip dažnai mokslintų žmonių buvo daroma, vadinosi lotynų būdu Donalitius. Todėl vienas vokiečių mokslininkas manė, kad jis nebuvo lietuvis, o gal veikiau škotas. O Donelaitis buvo juk gimęs kaip ūkininko sūnus netoli Gumbinės 1714 m. sausio 1 d. ir mokslintas kunigavimui Karaliaučiaus universitete. Ėjęs ilgą laiką kunigo pareigas Tolminkiemyje, taipgi netoli Gumbinės, jis mirė 1780 m. vasario 18 d.

Su savo apskrities žmonėmis jis labai mielai draugavo. Dažnai jis juose viešėdavo, pasikalbėdavo su jais, ragino geram ir paskaitydavo jiems, ką jis apie jų gyvenimą buvo parašęs. Matyt iš to, kad jis jautėsi jų draugu, kad gedėjo su jais ir paguodė juos. Tiesa, kartais juos ir pabardavo.

Labai svarbu jam buvo, kad lietuviai elgtųsi dorai, kad jų širdis vis ir kreiptųsi į Dievą. Jis aiškiai išmanė, kad žmogus tik tada veikiau pasilieka doras, jeigu palaiko prigimtą tautiškumą. Kur žmonės stengiasi prisipratinti prie kito tautiškumo, čia jų dorovė menkėja, žmonių žmoniškumas apmiršta ir visokie niekšišcumai iš jų apsireiškia.

Svetimųjų negerumai kartojami dargi perviršijančiai. Ir taip išskyla iš žmonių visokie blogumai. Žmonės tiesiog ištvirksta. Aiškėja kietaširdiškumas, žiaurumas, apgaulumas ir daug visokių kitų nedorybių, kurios lietuviams šiaip yra visai neįmanomos. Lietuviams, taip sako Donelaitis, pridera būti tauraus žmoniškumo žmogystomis. Bet toks žmoniškumas tegali atsiskleisti lietuviams apsireiškiant protėvių būdu, jų pavyzdžiu, elgesiu ir kalba.

Donelaitis savo raštus ir padavė kitiems kunigams, kurie jais ir labai pasimėgo. Taip šitas lietuviškumo skelbimas ir plito. Lietuviškumas pasidarė geriau pažįstamas. Bet Donelaičio raštai tebuvo pirmą kartą spausdinami 1818 m. Padarė tai galima Karaliaučiaus profesorius dr. Liudvikas Rėza, kurs taipgi buvo lietuvis, kilęs iš Kuršių kopų. Jis pasiprašė iš Donelaičio draugo, kunigo Johanno Gottfriedo Jordano (Johano Gotfrydo Jordano), Donelaičio raštus, kurių kelis Donelaičio našlė jam buvo įteikusi. Rėza taip labai buvo jų paliestas, kad tuojau išvertė juos į vokiečių kalbą. Vėliau jis iš kito Donelaičio draugo, kunigo Johanno Friedricho Hohlfeldto (Johano Frydricho Holfeldto) dukters, be kitų Donelaičio kūrinių, gavo ir visus *Metus*. Jis ir juos išvertė į vokiečių kalbą.

Tom dviem kalbom ir buvo tad *Metai* 1818 m. išspausdinti. Bet Rėza buvo iš jų išbraukęs visa, kas bloga parašyta apie vokiečius didžiūnus, kas pasakyta stambiu būdu, nešvankiais prasitarimais. Tačiau lietuviškumas buvo skelbtas, ir iš lengvo pasidarė vis geriau žinomas.

[...]

IV. YPAČIAI PASTEBĖTINI DONELAIČIO PASIREIŠKIMAI

Skaitant Donelaičio raštus, tuojau pasidaro aišku, kad jis žmogų supranta visai lietuvišku būdu. Jis jį mato viduje pačiame gamtos gyvenime ir jo vyksmuose. Jam atrodo žmogaus gimimas, augimas, brendimas, vytimas ir išnykimas visai panašus į tą, kuris darosi augmenijoje ir gyvijoje. Su visu tuo žmogus gyvena ir santykiuoja.

Dažnai Donelaitis primena, kaip labai naudingos yra visos šio gyvenimo sritys vienos kitoms, bet ir tai, kaip augmenija ir gyvija iš žmogaus laukia visokio padėjimo. Todėl žmogus ir turėtų visa, kas gyva, pasitikti tauriausiu žmoniškumu. Tai esą lietuviui jau su prigimtimi užduota.

Iš tokių pareiškimų aiškėja Donelaičio lietuviškumas. Visuomet lietuviai yra vertinę ir šelpę tai, kas gyva, ir jo tarpimui skyrę savo veiklą.

Todėl gana dažnai ir tūli vokiečiai, kurie rašė apie lietuvius, yra tai minėję, kaip lietuviai yra linkę kiekvieną gelbėti, kuriam tai reikalinga. Kalba apie tai jau Theodoras Lepneris (Teodoras Lepneris) apie 1675 m., kurs šiaip lietuviams rodėsi nepalankus, pirm to jau Matas Pretorijus 1670 m., Immanuelis Kantas 1800 m. ir tūli kiti.

Labai reikšminga ir tai yra, ką Donelaitis apie tai kalba, kaip dorai lietuviai elgiasi, kada jie dar nėra atsikreipę nuo lietuviškumo. Todėl jis ir kartotinai ragina apsisaugoti nuo nuslinkimo, nuo nutautimo. Žmonių vertybės žymiai menkėja, taip jis sako, kada jie paveldėtomis ypatybėmis nebsirūpina ir pratinami apsireikšti ir elgtiesi kaip svetimieji. Tada tikrasis žmoniškumas lietuviuose tiesiog

slopinamas. Ir taip tada lietuviškumas nebetenka žmonėse savo reikšmės ir išnyksta.

Bet kaip labai reikšmingą žmogaus taurėjimui Donelaitis skelbia gyvą tikybiškumą. Kur toks yra, čia žmogus visame, kas tenka patirti, kas vyksta, mato Viešpaties Dievo valią, malonę ir galią. Žmogus turi Jam atsiduoti ir visa, kas jam gyvenime tenka, priimti kaip Dievo duota. Visos patirtys yra prasmingos. Jomis žmogus skatinamas atsiminti Dievą ir Jopi kreipties.

Kalba taip, tiesa, dvasininkas. Bet apsieiškia tuo kaip tik ir pats lietuviškumas. Jame ir tuo laiku, kada lietuviai dar nebuvo pažinę krikščionišką tikybos mokslą, tikybiniai jų išmanymai pralenkė toli ir krikščionišką tautų nuomonę. Yra sužinota, kad lietuvių tautos valdovas Gediminas, valdęs Lietuvą 1315–1345 m., nesileido krikštyties, sakydamas, kad kiekviena tauta garbinanti Dievą savo būdu, bet jis vis ir visur esąs tas pats Vienas.

Toks tikybinis išmanymas yra lietuviams tarsi likimo priskirtas. Todėl tokiu ypatingu ryškumu galėjo apie tai Donelaitis ir kalbėti. Ir tuo tai jo kūriniai yra svarbaus turinio. Tikybiškas žmogus mato visą gyvumą, visa, kas vyksta platesniuose santykiuose ir skaistesnėje šviesoje. Jis gali tada ir tikrai vaizdingai pasireikšti ir tuo kitus taip paveikti, kad juose sušvinta aiškesni ir giliau siekią regėjimai.

Donelaitis savo raštuose, tiesa, primena dažniau tai, kas bloga žmonėse, negu tai, kas gera. Bet reikėtų tą taip suprasti, kad jis atsistoja ties prasiveržiančiu nedorumu lietuviuose, jeib žmonės tai aiškiau numanytų ir nuo to nusikreiptų. Donelaičiui rūpėjo labai lietuviškumo taurėjimas. Vis jis norėjo jame matyti prašvintantį iš jo esmiškąjį žmoniškumą. Gal jis jautėsi tam pašauktas kaip dvasininkas, bet vis iš jo kartu ir kalba lietuviškumas.

Toliau tai šiame rašte bus suglaustai kartojama, ką Donelaitis apskritai pareiškia. Suprantama, tai negali būti pateikiama paties Donelaičio sakiniiais. Todėl jo kūrinių apie metų laikus turinys bus, prisilaikius priėjo dėstymų, trumpai atpasakojamas. Bet pradžia visų kūrinių, o paskutiniojo ir pabaiga, bus pateikiama paties Donelaičio žodžiais.

Paprastai visiems tiems kūriniais yra dabar dedamas antraštis *Metai*. Bet jis nėra Donelaičio užmantas. Jis tėra kiekvienam rašiniui suteikęs antraštį pagal laiką. Taip tada skaitome: „Pavasario linksmybės“, „Vasaros darbai“, „Rudenio gėrybės“ ir „Žiemos rūpesčiai“.

Dar pastebėtina, kad Donelaitis apsieiškia pasikalbėjimais tarp kelių kaimo žmonių. Ir prisimena senųjų graikų išminčiaus Platono raštai, kurie panašiai sukurti. Tik čia žmonės kalba apie visa ką svarstydami, o Donelaičio žmogystos, lietuviai kaip ir vokiečiai, apreiškia savo patyrimus, savo nuomones, bet kartais ir savo nelabumus.

Kalbindami vienas kitą, jie kartais vartoja ir žodžiu du – gaidžau ir gaideliau. Tūli vokiečiai tai aiškina, kad žmogus taip buvęs lyginamas į gaidį. Bet apie gaidį sakoma, kad jis giedąs. Iš to reikia spręst, kad žodis gaidys reiškia giedotoją. Taip reikėtų ir suprast šį įkalbinimą, būtent gaidžau, gaideli.

Ir taip dabar priekime arčiau paties Donelaičio žodžius ir platesnius jo sumanymus.

[...]

IX. UŽBAIGIMO ŽODIS:

TAUTIŠKUMAS IR ŽMOGAUS TAURĖJIMAS

Sakoma, kad žmogus gyvenąs, jeib tikru žmogumi taptų. Jau akimis matyt, kaip žmogaus kūnas augdamas vis aiškiau skelbiasi žmoniškas ir jo kilmės ir tautos ypatumai vis geriau ryškėja. Bet vis reikia prisimint, kad žmogus pats, vadinas, jo esmė, yra kita kas negu kūnas. Ji yra tikrai slėpinys ir įgyja daugiau reikšmės gyvenimo laiku. Taip turėtų vis būti. Tam žmogus gyvena. Tik žmonės ne visi jau išmano, kaip jie taurėja, kaip jie žmoniškesni tampa.

Paprastai tikima, kad žmoniškoji esmė, būtent siela, gyvėja, šviesėja, jeigu ji daug visa ko patiria, vis daugiau pageidavimų, siekimų, minčių jai kaupiasi. O tik nėra taip visai. Žmoguje tėra tuo vidinis turinys didėjęs. O labai svarbu yra, kad jo esmė sušvistų, kad žmogus save patį aiškiau numanytų ir visame, ką jis apreiškia, ką jis kalba ir veikia, liktųsi viešpatingas, visą savo gyvenimą iš giliausio savo vidaus nustatytų ir vairuotų. Tada jis būtų tikrai sąmoningas, tikrai žmoniškas žmogus. Tokiam

žmogaus esmės atsiskleidimui yra visa jo aplinkuma reikšminga, bet ypačiai tai, kas jam gimimu suteikiama. Donelaitis yra tai labai aiškiai numanęs. Todėl jis ir kartotinai ragina lietuvius visados laikyties lietuviškumo.

Žmonijos prasiskleidime kiekviena tauta su savo ypatumais yra reikšminga Kūrybos valios išdava. Todėl kiekvienas žmogus ir tegali geriausiai tobulėti savo tautiškume. Tik jame pavyksta lengviausiai žmoniškos esmės atsiskleidimas. Kas žmogui prigimta, yra tarsi papėdė susivokimui paties esmėje.

Prigimimu jau žmogaus kūnui tenka visokios ypatingos jėgos, ypatingi gabumai. Ir jie skatina žmogų apsireikšti iš savo esmės, kuri tuo tada ir įsigali. Toliau tad yra reikšmingos ir visos patirtys, kurios jam tenka juslių veikimu. O juslės yra kiekvienoje tautoje ypatingos. Pastebėta tai jau seniai lietuviuose spalvų ir garsų atžvilgiu.

Bet ir vidinės patirtys yra kiekvienoje tautoje ypatingos, būtent geiduliavimas, karščiavimai ir visokios kitos būsenos. Su jomis turi žmogus atsiskaityti. O jeigu jis ant jų viršų palaiko, jose pasilieka viešpatingas, tada jo esmė bręsta, žmogus tampa esmišku žmogumi. Bet jeigu jis savo geidulių, savo aistrų, savo akstinimų ir savo minčių pavergiamas, jo esmė kas kartą daugiau vysta.

Visam tam yra ir visokios gyvenimo sąlygos reikšmingos. Jos gali veikti teigiamai, bet ir neigiamai. Kiekvienam žmogui tiesiog prigimtas yra noras daug reikšti. Ir atitinkamai elgdamasis pakliūva visokiems sunkumams.

Mažos tautos žmonėms dar visa kas sukyla. Jie žiūri, dažnai ir per prievartą, į didžiąją reikšmingą tautą ir tiki patys daugiau reikšią, jeigu pasistengs jos ypatumus pamėgdžioti. Jie mokosi jų kalbą ir vadinasi pagaliau jau tos didžios tautos žmonėmis.

Vis dėlto yra taip, kad jų tėvai ir protėviai buvo kitokios prigimties, kaip tie žmonės, kuriems jie prisiskaito. O prigimtis pasilieka vis ta pati, kuri paveldėta. Norint nuo jos atsisakyti, pasipriešinama Kūrėjo valiai. O skelbimas esant didžiosios tautos žmogum yra jau melas. Su juo žmogus iš karto savo esmėje menkėja. Užuoat kilęs ir geresniu žmogumi tapęs, jis smunka, nors ir būtų laikomas garsios tautos nariu. Tauresnis vis yra tik tas žmogus, kurs laikosi teisybės.

Norint įsigyti aiškų sąmoningumą, kiekvienam žmogui daug reikšia prigimtoji kalba. Ji kuriasi iš prigimties. Pareiškiamoji prasmė, tiesa, yra sąmoningumo patiekama. Žmoniškosios esmės budrumas padaro tai galima. O tai pasiseka ko geriau, jeigu žmogus apreiškia tą prasmę tais garsais, kuriuos kalbėjimo padargai, žmogaus burna, gamina prigimtu būdu.

Jeigu vaikas iš pat pradžios pratinamas svetimos kalbos garsais apsireikšti, kalbėjimo nariai turi pasikeisti, nudėti prigimtą ypatumą. Pradžioje yra tam kliudymų, bet toliau įsirodo ir koks mąstymo neaiškumas. Todėl jau senais laikais buvo patariama vaikus auklėti pirma motinos kalba. Jeigu ji iki tam tikro sklandumo išmokta, tada dar kitos kalbos išmokimas padaro galima visaip dar geriau ir lengviau apsireikšti. O tuo ir visas galvojimas ir protavimas vyksta geriau ir aiškiau.

Lietuviams labai primintina tai, kad jų kalba viena seniausių ariškų kalbų. Lietuviškoje kalboje glūdi senųjų laikų žmonių ypatumų apraiškos. O tai yra didžio svarbumo. Lietuviams tuo palaikytos tos žmoniškumo vertybės, kurios dabarties tautose retai ar visai nebsireiškia.

Senais laikais žmonės dar nesavininkavo taip labai kaip šiandien. Jie buvo tūlais atžvilgiais daug žmoniškesni, vertino gyvumą daugiau negu daiktiškumą. Esamais laikais žmonės mato viso gyvenimo brangenybę daiktuose. Todėl labai mažai užjaučia gyvūnus, žinoma, ir žmones. Jų gyvybė yra baisiausiu būdu ir be jokio susimąstymo naikinama.

Prieš tai kaip tik lietuviai pasižymi savo užuojauta tam, kas gyva, vis yra greiti kitą gelbėti, gyvumą apsaugoti ir globoti. Šitas ypatumas su kalba tarsi nešėsi iš vienos kartos į kitą. Visi, kurie tai yra stebėję, todėl ir ragina gyventi ir elgties protėvių būdu. O tai kaip tik darė ir Donelaitis.

Pasakomis, padavimais, dainomis ir jų gaidomis skelbėsi lietuvių žmoniškumas iš seniausių laikų iki dabarties. Pasidarė tai galima, kad tėvai vis kalbėjo vaikams, ką iš savo tėvų buvo girdėję. Nešėsi visa tai, visas lietuviškumo tūris toliau žmonių atmintimi.

Buvo numanyta, kaip svarbu tai yra, kas girdimu žodžiu gali būt paveldėjama ateičiai. Raštas vis dėlto aukštesniems luomams buvo žinomas labai senais laikais. Juk tūli jų žmonės mokslinos Vakarų Europoje ypač tuokart, kai lietuvių tauta buvo politiškai pagarsėjusi. Ir tokie žmonės tada visa ką

steigė Lietuvoje, net vienuolynus, kuriuose tada jie ir buvo vadai.

Bet užplūsta svetimo tautiškumo, raštas pasidarė labai reikalingas ir reikšmingas tautiškumui išlaikyti. Raštu tautiškumas lyg sukeliamas. Raštas yra regima kalba, kuri ir sunkiose sąlygose gali išlikti erdvėje ir laikuose ir žmonių tautiškus ypatumus stiprinti. Visa tai turbūt Kristijonas Donelaitis numanė. Todėl jo pastangos, jo skatinimai ir raginimai yra tautiškos ir taip pat žmoniškos reikšmės.

1948

Egzodo Donelaitis: lietuvių išeivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį, sudarė ir parengė Mikas Vaicekauskas, Aidai: Vilnius, 2001, p. 21–24, 26–28, 45–48.